

ПОСТМОДЕРНІЗМ, ПРАВО ТА «ПРОЩАННЯ З РОЗУМОМ». КРИТИКА ПОСТМОДЕРНОЇ ПРАВОВОЇ КОНЦЕПЦІЇ¹

Б. МЕЛКЕВІК
*доктор права,
професор юридичного факультету
(Університет Лаваль, м. Квебек, Канада)*

Ця критика має за мету проаналізувати постмодернізм (що вийшов із французької постструктуралістської течії) як проект певної філософії права. Ми аналізуватимемо тут його парадигмальний характер, тобто його теоретичний внесок у феномен юридичного. Фактично йдеться про аналіз постмодерністського правового проекту через показ його теоретичних апорій. Наполегливо зосереджуючись на питанні про раціональність, ми покажемо, як постмодернізм репрезентує «прощання з розумом». Ми хочемо також показати, яким чином таке «прощання з розумом» становить проблему для права.

У цій статті ми воліли надати перевагу тому постмодернізму, що походить із французької постструктуралістської течії і який ми вважаємо водночас найрадикальнішим та найбільш показовим проявом цього способу мислення. Ми маємо намір докладніше зосередитися на постмодерній думці, сформульованій такими мислителями, як Ж.-Ф. Ліотар і Ж. Деріда, а у галузі філософії права зокрема — на книзі К. Дузінаса та Р. Ворінгтона «Postmoderne Jurisprudence. The Law of Text in the Texts of Law» [1].

Критику буде розподілено таким чином: у першу чергу ми проаналізуємо постмодернізм як філософську парадигму, що впливає із французької пост-

¹ *Bjorne Melkevick. Postmodernisme, droit et «adieu a la raison». Critique de la postmoderne du droit.*

Переклад з французької І. Коваленко.

структуралістської думки, і зробимо акцент на запереченні будь-якої раціональності. Потім перейдемо до вивчення деяких ключових тем правової теорії, що походить із цієї філософської парадигми.

ПОСТМОДЕРНА ПАРАДИГМА

Передусім розглянемо філософську парадигму постмодернізму, розроблену Ж.-Ф. Ліотаром та Ж. Деридою [2; 3; 4; 5; 6; 7]. У такому контексті сфокусуємо увагу на запропонованій ними критиці «логоцентризму», а саме — західної традиції раціональності. Ми особливо зосередимось на способі, завдяки якому образ «*l'autre de la raison*»¹ усуває питання раціональності. У такому сенсі ми підкреслюватимемо докорінний зв'язок постмодернізму з ніцшеанським вченням. Подивимось, як цей «*l'autre de la raison*» визначає сам Ніцше.

1. Ніцше та «*l'autre de la raison*»

Що ж означає поняття «*l'autre de la raison*» для Ніцше? Західна раціоналістична традиція ґрунтується на дискурсивній мові. Однак, за Ніцше, мова та слова перебувають «на службі у фізіологічних функцій» [8, с. 326]. Ніцше стверджує, з одного боку, що слова є вторинними, оскільки вони лише відбивають думку в знаках. Разом із тим він вважає, що соціальні та людські дії, що супроводжують слова, насправді є тільки помилками зору. Альтернатива логоцентризму полягає у «фізіологічних функціях», а саме — у людському організмі. Дійсність для людини, так само як і «істинність» слів, перебуває, згідно з Ніцше, у фізичному тілі [9, с. 307, 1020].

На противагу дискурсивній мові, що відсилає до концепції раціональності, Ніцше пропонує метафоричний дискурс, який повертає словам їх приховану тілесну одвічність. Навіть якщо Ніцше сам використовує мову та слова, його руйнівний підхід полягає в тому, аби зробити з тексту метафору для фізичного тіла. Відкинувши дуалізм тіла та слів, Ніцше пропонує натомість філософське злиття тіла і слів у метафорі та в уможливленій нею інтерпретації. Отже, тіло, за Ніцше, стає першопричиною, так само як і наріжним каменем інтерпретації. Яким же чином?

Для Ніцше тіло — це інстинкт або імпульс, що конструює дійсність, інтерпретуючи її. У такому сенсі тіло може репрезентувати певну філософську засаду, навіть якщо воно підриває будь-яку співвіднесеність із такою засадою. Адже, згідно з Ніцше, все починається з тіла. До тіла немає порядку, зв'язку, тексту; після тіла з'являються порядок, зв'язок і текст. Своєрідність ніцшеанської концепції полягає в констатації того, що тіло залишається не розгаданим. Воно наявне, але не є засадою для думки та онтологічної реальності, що є можливим згідно з прибічниками онтологічного дуалізму. Тіло присутнє як загадка або неможливе пізнання. До того ж Ніцше вдається до аналогії із системою травлення, що образно відтворює систему невлівимої множинності.

¹ Концепт «*l'autre de la raison*» (німецькою — *Das andere der Vernunft*) ми даємо у приблизному перекладі — як «інша сторона розуму». Під цим терміном розуміються спроби Ніцше та представників постмодерної філософії поставити під сумнів класичну парадигму розуму та вказати на домінування «іншого» або «іншої сторони» розуму, тобто чуттєвості, тілесності, фантазії, бажання тощо. — *Прим. перекладача.*

Далі тіло як «засада» або первоначало розглядається як джерело інтерпретації. Ніцше не вважає, що реальність тіла є субстанцією або річчю, а є, скоріше, рухом та зв'язком сил; звідси походить ідея волі до влади як онтологічна детермінація. З цього випливає, що таке поняття інтерпретації вимагає підкорення текстам та дискурсам. Отже, у цьому процесі тіло діє згідно із чітко визначеною схемою інтерпретації. Як стверджує Е. Блондель, «інтерпретувати — це, повернувшись обличчям до множинності, обирати смислові можливості знака або сукупності полісемічних знаків. Це віддавати знак його багатозначності та водночас суттєво скорочувати її: це звільняти та панувати, підкорятися виключним заходам» [10, с. 315].

Дійсність як «істинність» світу є інтерпретативною грою. Кожна істота інтерпретує свій світ та тексти згідно з власною перспективою. Не існує жодної іншої реальності, жодної іншої істини, ніж процес інтерпретації. Через те, що ми не перебуваємо в одному спільному тілі, кожна інтерпретація є по-своєму унікальною. Коли Ніцше прирівнює інтерпретацію до гри, він у такий спосіб презентує множинність інтерпретацій як нескінченну гру. Гру, в якій кожна істота прагне ствердити власне бачення світу.

Спираючись на таке ніцшеанське бачення, ми пропонуємо зараз дослідити, як постмодернізм відтворив ніцшеанський проект, надавши йому радикальної конотації. Зосередимося передусім на понятті деконструкції.

2. Деконструкція

Першим аспектом нашого аналізу постмодернізму є поняття «деконструкція» [2]. Як ми побачимо згодом, це поняття не є методом, проте способом залишити осторонь питання розуму. Проблема, як її відчують адепти постмодернізму, у тому, що Ніцше не є достатньо радикальним. Він замикається у логоцентризмі, навіть працюючи над тими засновками, які мав намір критикувати.

По суті Ніцше заявляє, що ні пізнання, ні свідомість не можуть бути достовірними; подивившись виключно назовні, можна побачити, що будь-яке пізнання ґрунтується на ілюзії, а отже, свідомість лише ілюзія цієї ілюзії. Однак генералогічна позиція, так само як і критика, здійснена «назовні», — це критика, заснована на переконанні, яке дозволяє Ніцше судити про нон-раціональність та нон-істинність із протилежних позицій. Для цього він має, між іншим, вдатися до концепції раціональності або істинності; це обов'язкова умова для будь-якої критики. У зв'язку з цим позиція Ніцше виглядає швидше двозначною, щоб не сказати політичною. Утім критика, що не має під собою чіткої позиції, власне критикою не є і поступається місцем поезії. Відповідно до такого міркування, хто тоді Ніцше — філософ чи культурний поет?

А зараз уявімо поняття деконструкції начебто зсередини. Такою є нон-позиція, прогалина в позиції, що її розвивають інші. Постмодерніст «деконструює» текст. Як зазначає Деріда, «рухи деконструкції не вимагають звернення до зовнішніх структур. Вони стають можливими та дієвими, вони вражають ціль, лише будучи присутніми у цих структурах. *Нібито* присутніми, оскільки повноправна присутність виключала б будь-які сумніви. Отже, деконструкція з необхідністю проявляється зсередини, структурно, тобто без розчленування на

окремі елементи та атоми; вона завжди певним чином захоплена власною працею» [2, с. 39].

Іншими словами, поняття деконструкції означає *нібито* присутність у мові, тексті та концептах. Йдеться не про просту присутність у цих трьох аспектах, адже поняття структури, що його використовує Дерида, співвідноситься з переписуванням стосовно мови, текстів та концептів. Переписування міститься у мові, текстах та концептах як інтерпретація. Воно, отже, перебуває «всередині». У будь-якому випадку, переписування, будучи присутнім у мові, текстах та концептах, не може більше служити референтом стосовно питання раціональності.

Отже, зустрічаємось із вельми радикалізованою ніцшеанською темою інтерпретації. Інтерпретація передбачає, що деконструкція полягає в мобілізації переписування в текстах, що виступають як дискурс *«l'autre de la raison»*. Там, де логоцентризм інтерпретує тексти, роблячи референцію до глузду (сенса, повідомлення, інтенція), постмодерн інтерпретує тексти, звертаючись до їх власної позитивності як до знаку, що продовжується інтерпретацією як певною наявністю. На кшталт ланцюга наявності, що проходить через те, що властиве людині, а саме — через її тілесну наявність. Навіть якщо Дерида використовує тексти, вони не мають, як у Ніцше, особливого статусу, і служать лише метафорами для переписування, яке усі ми могли б засвоїти й здійснювати.

3. Апокаліптичний горизонт

Постмодернізм Дерида та Ліотара виписаний під знаком апокаліптичного горизонту. І зараз йдеться про те, аби чітко окреслити межі вислову «апокаліптичний горизонт».

Для початку згадаймо, що західний раціоналізм традиційно спирався на вектор нормативного «сенсу». Зайве казати, що протягом історії цей вектор вельми змінився. Проте деконструкція тексту, як той шлях, що його спрямовує подвійний агент, не може пристати на цей вектор сенсу, адже це було б суперечністю. У зв'язку з цим постає питання спадкоємності деконструкції, яка, для Дерида та Ліотара, доволі знецінена через появу теорії апокаліптичного горизонту як горизонту деконструктивістської практики.

Однак, що ж означає поняття «апокаліптичний горизонт»? По суті, ні Дерида, ні Ліотар не визначили його чітко, адже, зробивши це, вони надали б йому «сенсу». Зовсім навпаки, апокаліптичний горизонт має не висловлюваний характер, невідоме призначення, вигляд сплаченої марками упаковки без адресата. Процитуємо передусім присвячений Канту фрагмент тексту Дерида під назвою «Апокаліптичний стиль, нещодавно сприйнятий філософією»: «У вашій дискусії мені хотілося б підтримати одну з вказівок: чи не стане апокаліптичне трансцендентною умовою будь-якого дискурсу, будь-якого досвіду, навіть будь-якого знаку чи відбитку? І писемний жанр, іменованний «апокаліптичним» у точному значенні, стане лише прикладом, *зразковим* викриттям такої трансцендентальної структури. У такому випадку, якщо апокаліпсис виявлений, він стає одкровенням апокаліпсису, самопрезентацією апокаліптичної структури мови, письма, досвіду наявності чи то тексту, чи то знаку взагалі: *тобто подільного засновку, для якого немає ані самопрезентації, ані гарантованого призначення* [11, с. 77–78, 95–96].

Іншими словами, у такий спосіб деконструкція стає перевертанням питання «сенсу» на користь невідомого призначення.

Ліутар розповідає байку, в якій продовжено саме цю ідею: «Постмодерна байка оповідає <...>. Людська істота, або ж її Мозок, — це вельми непередбачуване матеріальне (тобто енергетичне) утворення. Воно з необхідністю є перехідним, оскільки залежить від умов земного життя, що не є вічними. Утворення на ім'я Людська істота, або Мозок, повинне бути подолане іншим, складнішим утворенням, якщо тільки воно повинне пережити зникнення таких умов. Людина, або Мозок, було лише епізодом у конфлікті між диференціацією та ентропією. Зростання складності вимагає не вдосконалення Людини, а її мутації чи поразки на користь більш успішної системи» [7, с. 92]¹.

Постмодернізм працює, таким чином, у прогалинах тексту з передчуттям того, що в тексті існує дещо інше. У будь-якому випадку, перебуваючи у полоні логоцентризму, а саме — традиції західної раціональності, визначити це «дещо» неможливо. Навіть посвячені не знають напрямком призначення, хіба що те, що він є тут, перед нами.

Ми можемо також сказати, сприймаючи модерну позицію, що апокаліптичний горизонт доволі пов'язаний з одкровенням. По суті, постмодернізм діє в релігійній перспективі; він має віру. Він вірить у краще майбуття, не маючи жодної гарантії стосовно здійснення своїх сподівань.

4. Скиннення норми

«Що означає судити?» Таке питання не властиве постмодерній перспективі, проте, як будь-які питання, що використовують модель «що означає...», воно передає логоцентричну експресію, типову для західної метафізики.

Так що ж означає судити? У постмодернізмі судження виявляється неможливим; скинення заміщає будь-яке питання здатністю судити. Ми фіксуємо це передусім у відмові від будь-якої нормативності, а згодом і в альтернативі цьому скинненню.

Звернемося до питання усунення рамок нормативності у постмодернізмі. У зв'язку з цим — твердження Ліутара: «Цілком даремно, що Люди величаються тим, що вважають себе двигунами розвитку і плутають розвиток із прогресом свідомості та цивілізації. Вони самі є продуктом прогресу, його засобом та засвідченням. Навіть ті, хто критично заперечує розвиток, його нерівність, його безладність, його фатальність, його нелюдяність, — навіть вони є виразом розвитку та сприяють йому. Революції, війни, кризи, поневолення, винаходи та відкриття не є «людськими творіннями», проте наслідком та умовою складності. Вони завжди амбівалентні щодо Людей, приносячи їм і найкраще, і найгірше» [7, с. 92–93].

По суті людина не є безпосередньо відповідальною за революції, війни, кризи, поневолення, винаходи та відкриття; найкраще та найгірше приносять

¹ Див. також: «Постмодерн був би зрозумілим згідно з парадоксом Futur (post) antérieur (modo)» [13, с. 367]. Futur antérieur у французькій граматиці означає майбутнє-попереднє і фіксує якусь дію майбутнього характеру, що має передувати іншій (також майбутній) дії. — Прим. перекладача.

виключно події. Все це не виникає раптом через виверти відповідей та запитань, але свідчить, як це є і у Ніцше, про життя взагалі. Однак все, що ми щойно тут констатували, є правильним стосовно будь-якого нормативного питання. Утім, не існує жодної інстанції, аби судити про це життя, про ці події. Постмодернізм Дериди і Ліотара розщеплює само-образ модерну — розум, автономію, волю, свободу тощо — з його суперечностями, терором, поневолюванням, божевіллям, залежністю тощо. Таке розщеплення, через його контрасти, змушує нас реалізувати порядок речей в усій його жорстокості, викривленості — порядок речей, якого неможливо уникнути. Відтоді поняття розуму, автономії, волі, свободи вже не можуть використовуватися, оскільки вони затавровані знаком власних антиномій.

Альтернатива полягає, згідно з Деридою та Ліотаром, у скиненні. Воно може бути структуроване навколо двох різних осей — осей влади та естетики.

На осі влади описання порядку речей, здійснене Деридою та Ліотаром, не залишає іншої альтернативи, ніж спитатися, чи бажаємо ми бути жертвою або катом, чи хочемо ми бути об'єктом влади або користатися нею. Відсутність нормативної теорії стосовно засади легітимної чи нелегітимної влади має наслідком те, що «питання» влади відчувається виключно як «гра» на сцені порядку речей. Садомазохізм — також «правда» про суспільство, а всі політичні та юридичні теорії — лише ілюзії або ідеології, які маскують те, що «насправді» відбувається у суспільстві та «житті».

На осі естетики, під виглядом естетичного скинення, Дериди та Ліотар намагаються зосередитися на тому, що їм здається поки ще вільним від протидії, від скинення, а саме — на модерні як нормативному проекті. Саме тут вони вдаються до літератури, так би мовити, проклятої: Маркіз де Сад, Жорж Батай, Антонен Арто, Стефан Маларме, Раймон Русел та Морис Бланшо. Насправді їх цікавить у цих книгах не літературний вимір як такий, а образ «*l'autre de la raison*», що вона його містить. У еротико-садистських фантазмах, трансгресіях та виходах назовні, так само як і у божевіллі, Дериди та Ліотар презентують ідею автентичного естетичного скинення, тому що все перераховане, згідно з цими мислителями, якнайменше забруднене порядком речей або логоцентризмом, а також є якнайближчим до «життя» в усій його жорстокості та красі. Дійсно, ці автори відтворюють на парадигмальному рівні фігуру «*l'autre de la raison*» Ніцше, а зв'язок з тілесною фігурою не викликає у них жодних сумнівів. Більше того, вони прирівнюватимуть естетичне скинення до написання в прогалинах модерності.

Уточнімо, що результатом такого скинення є втрата сенсу для інстанції судження та права судити. *Фронесіс* Арістотеля або *здатність судження* Канта — поняття, що більше не мають місця. Немає більше засади для судження. Немає більше жодної нормативної інстанції, що дозволяє судити.

Проте також необхідно згадати й *позитивізм*, що проявляється у постмодернізмі. Бажаючи усунути логоцентризм, а разом із тим і будь-яку дуальність, постмодерна теорія позиціонує себе як суто «позитифіковану». Однак йдеться про доволі особливий позитивізм, що не має жодного відношення до наукового юридичного позитивізму.

ПОСТМОДЕРНІСТЬ ТА ПРАВО

Виходячи з нашого аналізу постмодерної парадигми, ми можемо зараз перейти до прояву її у праві. Аби це зробити, звернемося до філософських або правових теорій, що спираються на дану парадигму. У такій чітко окресленій перспективі зосередимося, як вже було вказано раніше, на праці «Postmoderne Jurisprudence. The Law of Text in the Texts of Law», написаній Костасом Дузінасом та Роні Ворингтоном [1]. Ці автори зазначають: «Постструктуралізм вказує на кінець всіх великих оповідей та всіх згадувань як стосовно Бога, так і стосовно істини та форми, а також наголошує на кінці людини як творця, епіцентру історії та репрезентації. Роль постмодерної юриспруденції полягає у тому, аби показати наслідки такої ідеї для суб'єкта права, носія абстрактних прав та обов'язків, а також для правової системи з її принципами, формою та засадами. Юриспруденція стає постмодерною, аби знову підкреслити свою живу інтенцію до саморозкриття у множинних та відкритих раціональностях, а також у спільнотах» [1, с. 28]¹.

Ураховуючи цю головну думку як засадничий засновок, звернемо увагу на перший елемент постмодерної правової теорії, а саме — на смерть людини. Згодом ми зосередимось на аналізі твердження, співвідносного з кінцем великих юридичних оповідей, і, нарешті, завершимо це викладення стислим оглядом ролі постмодернізму в праві.

1. Право, смерть людини і питання сенсу

Тема смерті людини є симптоматичною для постмодернізму. Проаналізуємо зараз це твердження та його значення для права.

Дузінас та Ворингтон стверджують, як ми щойно побачили, смерть людини як автора та суб'єкта історії, так само як і будь-яку репрезентацію цих двох аспектів. У рамках цієї статті ми обмежимося зверненням до твердження, що підносить смерть людини як автора. Важливо, на наш погляд, підкреслити, що йдеться передусім про людину як автора чи творця юридичних текстів. Така констатація спрямовує нас до проблеми мови в праві.

Звертаючись до філософії мови, треба зазначити, що традиційний образ полягає у ствердженні мови як можливості продукування інтерсуб'єктивного смислу та у «проблематизації» слухача та мовця стосовно розуміння. Важливим у цьому образі є те, що продукування смислу розташоване як по горизонталі, так і по вертикалі. У горизонтальній площині продукування смислу враховує той факт, що користувачі мови персоналізовані та соціалізовані в цій самій мові. У вертикальній площині продукування смислу передбачає, що і слухач, і мовець можуть, у розумних межах, використовувати цю мову творчо.

---

¹ Переклад автора статті з англійської: «Post-structuralism has pronounced the end of all grand narratives and references, whether of God, truth or form, and has insisted on the death of man as creative author and the centred subject of history and representation. The task of postmodern jurisprudence is to bring out the consequences of this for the legal subject, possessor of abstract rights and duties, and for the legal system of principles, forms and reason. Jurisprudence goes postmodern in order to retain and redraw its old commitment to plural and open forms of reason(s) and communities».

Отже, визнаючи, що людина померла як автор, Дузінас та Ворингтон у плані розуміння права намагаються лише замінити питання смислу афірмацією знаків. Людина померла; існують тільки знаки.

Ми можемо зрозуміти міркування постмодернізму стосовно образу музики. Згідно з постмодернізмом, музика не ґрунтується на жодній субстанції, на жодному смислі. Графічні знаки, що їх використовує так званий композитор, не є музикою. Вони стануть музикою у процесі їх інтерпретації. Знаки можуть бути інтерпретовані тільки індивідуально, але інтерпретація не має жодної реальності поза звуками. Не існує жодної схожості між звуками та графічними знаками композитора. Більше того, інтерпретації варіюються до нескінченності, від одного індивіда до іншого. Як підкреслюють Дузінас та Ворингтон: «Музичні та лінгвістичні знаки аж ніяк не потребують уявної або конвенціональної присутності. Вони існують як продуктивна наповненість, що створює те, що вони відбивають» [1, с. 132]¹.

Постмодернізм переміщає у право цю інтерпретативну парадигму, смисл існування якої міститься у сфері естетики. Інтерпретація юридичного тексту — це витвір мистецтва, де інтерпретація змушує текст перетворюватися на естетичний прояв.

По суті, розуміння юридичного тексту для Дузінаса та Ворингтона означає таке: «Крім того, аби знак функціонував, він має бути повторюваним. Повторення — це сутнісний елемент знаку. У будь-якому випадку, виходячи з того, що кожне повторення щоразу виникає з нового контексту, жодний смисл ніколи не збігається з іншим, а отже, жоден повторений знак не є ідентичним іншому. Повторюваність, першочергова засада, через яку знак не може отримати якусь власну ідентичність, залежить від поля продуктивності.

У повторенні знак усуває будь-яку відмінність між оригіналом та копією, одвічним та похідним, сутністю та явищем, контекстом та формою. Усі ці антиномії приходять у дію завдяки логіці безперервного повторення» [1]².

Далі автори зазначають: «...оскільки суб'єктивність складає невід'ємну частину мови, жоден індивід не є по-справжньому наявним для самого себе. Поки ми використовуємо знаки, аби мислити, міркувати про самих себе та досліджувати світ, один лише факт підтримання смислу мови впливає на кожний аспект нашого існування» [1, с. 47–48]³.

---

¹ Переклад автора статті з англійської: «Both musical and linguistic signs do not recollect an imaginary or contractual presence. They exist as productive repetitions that create what they repeat». Див.: [13, с. 1453–1552].

² Переклад автора статті з англійської: «Furthermore, for a sign to work, it must be repeatable. Repeatability is the mark of the sign. But then as each repetition occurs in a new context, no meaning is ever the same, and no sign is identically repeated. Repeatability, the cause of the sign's lack of absolute identity, is also a field of productivity. In repeating, the sign defies all distinguishing lines by original and copy, authentic and derivative, essence and expression, context and form. All these oppositions are put into play by the logic of incessant repetition».

³ Переклад автора статті з англійської: «Even more, as the subjectivity is constructed in language, no person is ever fully present to him or herself. As we use signs to think, to search our soul and to experience the worlds, the suspension of meaning in language affect every aspect of our existence».

Отже, як і у ніцшеанській перспективі, смисл юридичного тексту формується в процесі інтерпретації, і цей процес є виділенням знаку, що зчіплюється з ритмом інтерпретативного повторення, здійснюваного тілом кожного індивіда. Адже суб'єктивність, про яку кажуть Дузінас та Ворингтон, є не модерною суб'єктивністю, а тілесною «суб'єктивністю» у ніцшеанському сенсі. Так само, як музика викликає глибинні емоції у слухачів, так і юридична інтерпретація також викликає глибинну емоцію у людей, які зустрічаються з лінгвістичними знаками права. Емоційне творення, виникаючи у тілі індивідів, утворює інтерпретацію права передусім у невидимому прояві цих внутрішніх рухів, потім — у мовних знаках і, нарешті, переводить її у більш усвідомлене бажання. Насправді інтерпретація права залежить тільки від одвічного естетичного інстинкту. Інтерпретувати не означає «мислити згідно з цілями», як цього вчить юридична модерність, а «прислухатися» до того, як знаки зчіплюються у рецепції та нарації знаків.

Згідно з Дузінасом та Ворингтоном, юридична інтерпретація — це лінгвістичний «факт». Вона щільно замкнена у «фактуальності» конкретного юридичного порядку. Точніше, у «фактуальності», що розглядається як інтерпретативна гра юридичної мови, в якій кожна істота згідно з власним баченням має необхідно виборювати і своє «місце» у світі, і навіть знаки, що складають для неї смисл інтерпретації. Інтерпретація є ідіосинкразійною.

Смисл — не більш ніж перспектива, яку Я адаптує під стратегічні або поетичні міркування. Якщо навіть одна інтерпретація, яку Я може додати до тексту, приймається, постмодернізм виходить із тупика. Дійсно, якщо, як говорить Чарльз Тейлор, достовірність Я має відношення лише до Я і до моєї волі до влади, така дія «постійно зводиться до витіснення того, що могло б враховуватися» [14, с. 58]. Або, інакше кажучи, до усунення історії, природи, суспільства, вимог солідарності, а також інтерсуб'єктивності. Течії на кшталт постмодерного фемінізму, критична постмодерна правова течія та інші, що пов'язують себе з цією формою постмодерності, працюють, таким чином, у перформативній суперечності, реконструюючи будь-яку наративність в ім'я норми за її ж відсутності.

2. Кінець великої юридичної оповіді

Дослідимо зараз твердження Дузінаса та Ворингтона, які оголосили кінець великої оповіді — наративної або юридичної. Далі ми проаналізуємо це твердження у зв'язку з обставинами, що впливають із цього для права.

Дузінас та Ворингтон переносять цю ключову для постмодерну тему у право під виглядом оголошення кінця юридичного раціоналізму. По суті, згідно з постмодернізмом Дериди та Лютара, західний логоцентризм стверджується у різноманітних Великих Оповідях стосовно традиційних понять Розуму, Істини або Форми [5, с. 8–9]. У такому сенсі тема Великої Оповіді підтримує легітимацію, порядок, зв'язаність, притаманні раціоналістичній традиції. Однак що ж все це привносить у право?

У Дузінаса та Ворингтона йдеться передусім про критику західної філософії права та, зокрема, раціонального природного права, яке супроводжувало модерний правовий проект. У цей проект вписана фундаментальна турбота про

норми. Модерне оповідання віднаходить правові норми у Розумі, Істині, Формі або Консенсусі. У такому контексті юридичні норми нашаровуються, як луска, на проект, що прагне забезпечити раціональну зв'язаність між цими різноманітними юридичними нормами.

Для постмодернізму ж йдеться про ілюзію. Чітко дотримуючись підходу Ніцше, Дузінас та Ворингтон доходять таких висновків: «Норми є докорінно суб'єктивними і залежать від волі до влади кожного індивіда. Поки не встановлена певна першозасада або поки не виявлені споріднені з Богом, Істиною, Реальністю або Благом норми, будь-які цінності є рівнозначними, а всі ключові для метафізичної думки концепти втрачають свою міць» [1, с. 13]¹.

Отже, модерний правовий проект є ілюзією. Метафізичною ілюзією, якій постмодернізм протиставляє себе — через турботу про переписування, яке мешкає у самій структурі конститутивних текстів юридичної модерності.

Отже, оскільки відмова від великих оповідань незаперечно поширюється на концепти та трансцендентні цінності, пропонований аргумент рівною мірою скасовує можливість існування концептів, крім хіба що суб'єктивних виражень, сумісних із волею індивідів до влади.

Ще гіршим для юридичної модерності є наступне: використання таких концептів у процесі присудження стає лише вираженням прихованого притиснення. Виходячи з того, що право у цій концепції завжди є часткою ціннісного порядку, модерне право стверджується як в'язанка цінностей, реалізованих «іншими», тобто здійснених білими західними людьми із середнього економічного класу. Згідно з постмодернізмом, така дійсність рішуче нівелює жінок, молодь, меншини тощо. Іншими словами, різноманітні соціальні, релігійні, етнічні рухи не змогли б виражатися вільно.

Таким чином, відсутність та відкидання будь-якої нормативної легітимації, згідно з юридичним постмодернізмом, є лише наслідком апокаліптичного бачення, проаналізованого нами вище. Невідоме призначення, пропоноване нам постмодернізмом, не дозволяє вдаватися до нормативної інстанції. Але нездатність відрізнити дещо легітимне від нелегітимного веде нас до нездатності судити, а також провокує знищення всієї юридичної практики.

3. Наративність та правова література

Перейдемо зараз до питання про альтернативу, або краще — до пропозиції, що її нам робить постмодернізм у праві. За межами юридичних текстів Дузінас та Ворингтон пропонують нам дві стратегії; передусім мікронаративну стратегію, яку вони зазвичай звать «критичною наратологією» [1, с. 109], а далі — літературну стратегію як право.

Перш за все простежимо мікронаративну стратегію, вельми успішну в постмодернізмі.

Право, як його представляє постмодернізм, можна порівняти з усуненням, терором, поневоленням, авторитарністю, контролем. Йдеться, як ми вже зазна-

---

¹ Переклад автора статті з англійської: «Values are radically subjective, the expression of the individual's will to power. And when no ultimate foundation can be established, or highest value discovered in God, truth, reality or the good, then all values stand in a relation of equivalence, and all key concepts of western metaphysical thought are weakened».

чали, про право білих людей із середнього класу, а також жертв традиції, які більше до уваги не беруться. Натомість постмодернізм бажає надати «слово» тим, хто вважає себе усунутими, постраждалими, пригніченими, контрольованими тощо.

Однак мікронаратив юридичного постмодернізму насправді не дає слово жінкам, усуненим тощо. Така форма юридичної нарації насичена суб'єктом та логоцентризмом. Постмодерністський мікронаратив, натомість, це гра спокуси. Дузінас та Ворингтон чітко зазначають: «Постмодерна історія судового процесу і права оповідає нам про них як про “рій нарацій, нарацій суто вигаданих, сфабрикованих, почутих та таких, що вийшли за межі”. <…> Ми всі можемо розповідати історії, а ті, хто їх слухає, можуть, у певний момент, змінити в них просту деталь і відтоді стати нараторами історії, зовсім відмінної від розказаної від початку новим слухачам, а вже ці слухачі також можуть змінити в ній деталь і так далі. Ці додані нами деталі вочевидь змінюють те, що було розказано спочатку. Тим не менш, як нагадує нам Ліотар, такий тип зміни побудови історії демонструє суто ніцшеанську силу забувати минуле та відкриває можливість до дій. <…> Оповідання про справедливість не стає, таким чином, ні теорією, ні законом, а власне перспективою» [1, с. 110]¹.

Інакше кажучи, постмодерна нарація — лише вигадка та стратегія. Порівняно із засобом, яким наратив представлений в юридичній модерності, де ми виявляємо нарацію як вираження суб'єкта, автентичність якого передбачається та певним чином контролюється, постмодерна нарація залишається тільки вигадкою. Йдеться не про суб'єкта, який оповідає про себе, а про саму оповідь, що розгортається у повторюваних інтерпретаціях знаках. Але водночас у такому контексті не існує ні автентичності, ні щирості, з чого випливає невідповідність суб'єкта його ж висловлюванням, адже існує тисяча способів розповідати історії, де всі вільні змінювати «деталь» згідно зі своїми уподобаннями. Фактично постмодерна нарація не має рівних тільки в афекті, емоційній реакції, що виникають протягом нарації. Афект супроводжує нарацію в її ніцшеанському сенсі.

Отже, постмодерна нарація не є зверненою до права, однак впливає як естетичне скинення аргументативного юридичного матеріалу: «Ми всі — оповідачі історії і наш єдиний референт походить від інших нарацій, які нас утворили. Але у наш час оповідач має визнати свою владу раніше, ніж брати її на себе» [1, с. 109]².

Не існує, отже, жодного можливого зв'язку між нарацією та аргументацією. На відміну від модерного права, структурованого по аргументаційній осі, постмо-

¹ Переклад автора статті з англійської: «The postmodern story of the trail and of the law would instead narrate them as a “swarm of narratives, narratives that are passed up, mode up, listened to, and acted out”. <…> We can all tell stories, and the narratees of one moment, by changing a secondary detail in the narration, can become the narrators of a different story to their own narratees, and so on. Secondary details and turns in the act of saying will change what is being said. But then, as Lyotard reminds us, this type of local telling of short stories displays a Nietzschean strength to forget the past, and open the possibility of actions. <…> The narrative of justice then is neither a theory nor a law, but a perspective».

² Переклад автора статті з англійської: «We are all storytellers and our only reference is to other narratives. But nowadays the storyteller must learn her authority rather than assume it».

дерна юридична нарація виявляє себе як альтернативу свідомості, стверджуючи про неможливість будь-якого діалогу. Ми також маємо всі підстави спитати себе, чому постмодернізм відхрещується від будь-якого діалогу: Краса нарації — чи перевершує вона будь-яку іншу шану політичному або юридичному порядку? Нарация як монолог — чи є вона цікавою поза естетичним середовищем? Через те, що ми схилиємось до негативної відповіді на ці два запитання, ми можемо також дослідити теоретичну апорію, властиву постмодерній парадигмі.

Наш аналіз продовжує звернення до іншої постмодерної афірмації, згідно з якою право поступається місцем літературі. Як стверджують у зв'язку з цим Дузінас та Ворингтон, «постмодерність скромно закладається стосовно шансів літератури замінити право» [1, с. 131, 135]¹. Йдеться про прямий наслідок того, що було попередньо представлено стосовно постмодерної нарації. Інакше кажучи, це анонс занепаду права.

Звернемося до теорії юридичної нарації та простежимо за умовиводом, який у зв'язку з цим пропонують Дузінас та Ворингтон. Роблячи це, ми маємо наполювати на тому факті, що нарація, як вигадка або література, впливає на світ. Оповідючи у відмінний спосіб про право як про естетичну інтерпретацію, постмодернізм займає місце юридичної модерності, або більш чітко — він змушує приваблюватися майбуттям, де юридична постмодерна нарація скине із престолу так звану Велику юридичну Оповідь.

Отже, постмодерна юридична нарація — не більше ніж вигадка без усілякої претензії на щирість або правдивість, це виключення, зроблене з її одноосібного існування, про що свідчить її ж позитивність. Дузінас та Ворингтон кажуть про це так: «Постмодерна юриспруденція — це <...> кінець юриспруденції <...>. (Вона лише) постійно критикує правові історії (і фактично) створює нові значення та нові ідентичності» [1, с. 135]².

Така тема кінця права не є чужою і для модерної культури, про що свідчить розвиток радикального марксизму. На противагу марксизму, що виробив теорію відносно кінця права як емансипації та приводу відтворити гармонійні інтерсуб'єктивні відносини, постмодерн вбачає кінець права виключно в есхатологічній перспективі. Кінець права настане раптом, коли всі істоти цього світу закінчать розповідати свої історії. Але нам важко уявити таке майбутнє та побоюватися його, оскільки ми, на жаль, надзвичайно уражені логоцентризмом.

Альтернатива модерному праву, пропонована постмодернізмом, ясно свідчить про тематичне зрушення у бік наративності, яка оголошує новий засіб осягнення права. Однак тематизація нарації без діалогу, як того бажав би постмодернізм, є тупиком. Без критерію щирості та достовірності постмодерна нарація опиняється поза сутнісними питаннями, поза вимогами суспільства та ситуації спільного життя. Відсторонюючись від того, що є важливим для соціалізованого індивіда, нарація може розраховувати тільки на естетику.

¹ Переклад автора статті з англійської: «Postmodernity places a modest wager on literature's chances of replacing the law».

² Переклад автора статті з англійської: «Postmodern jurisprudence is, <...> an end to jurisprudence <...>. <...> keep retelling the stories of law, <...>, keep creating new meanings and selves <...>».

ВИСНОВКИ

Завершуючи наш критичний аналіз постмодерної позиції у праві, хотілося б висловити такі підсумки:

1. Постмодернізм своїм «прощанням із розумом» спрямовує юридичну думку на шлях нормативного скинення права, що ми вважаємо антиюридичним. Він утягує нас в естетичний нігілізм, що зміщує самотужку роль артиста із сукупними ролями, пов'язаними з модерною юридичною практикою. У такий спосіб юридичний постмодернізм — лише вираження всезагального нігілізму.

2. Постмодерн, заперечуючи будь-які міркування практичної філософії стосовно легітимної та нелегітимної влади, справедливості та несправедливості, законності та незаконності, нормативності та фактичності, роззброює нас перед вимогами спільного життя, особливо в громадському, державному або світовому плані. Зважаючи на те, що немає логічного місця для таких міркувань, у нас немає більше жодної інстанції, аби боротися проти сил, що несуть людству небезпеку або не бажають поважати його. Отже, юридичний постмодернізм відчиняє двері будь-якому свавілляю.

3. Постмодернізм не може жодним чином практично проявитися в праві. Оскільки постмодернізм нехтує питанням смислу в праві, будь-яка правова практика стає непотрібною, якщо навіть не марною. Не будучи здатним нести практичну відповідальність у сфері права, юридичний постмодернізм презентує лише естетичний вихід за межі практичного світу.

Наші три тези стосовно юридичного позитивізму демонструють нашу фундаментальну незгоду з постмодерним проектом. Теоретичні апорії є нездоланими і приречуть цей проект до «девіації» без продуктивного майбуття.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. *Douzinas C.* Postmodern Jurisprudence. The Law of Text in the Texts of Law / C. Douzinas, R. Warrington, with S. McVeigh. — London and New York, Routledge, 1991.
2. *Derrida J.* De la grammatologie / J. Derrida. — Paris, Minuit, 1967.
3. *Derrida J.* L'écriture et La Différence / J. Derrida. — Paris, Seuil, 1967.
4. *Derrida J.* La dissémination / J. Derrida. — Paris, Seuil, 1972.
5. *Lyotard J.-F.* La condition postmoderne / J.-F. Lyotard. — Paris, Minuit, 1979.
6. *Lyotard J.-F.* Le postmoderne expliqué aux enfants / J.-F. Lyotard. — Paris, Galilée, 1988.
7. *Lyotard J.-F.* Moralités postmodernes / J.-F. Lyotard. — Paris, Galilée, 1993.
8. *Nietzsche F.* Aurore. Pensées sur les préjugés moraux / F. Nietzsche. — Paris, Gallimard, (Oeuvres philosophiques complètes), 1980.
9. *Nietzsche F.* Œuvres, Jean Lacoste et Jacques Le Rider (éds) / F. Nietzsche. — Paris, Robert Laffond, 1993, Tome 2.
10. *Blondel É.* Nietzsche le corps et la culture. La philosophie comme généalogie philosophique / É. Blondel. — Paris, PUF, 1986.
11. *Derrida J.* D'un ton apocalyptique adopté naguère en philosophie / J. Derrida. — Paris, Galilée, 1983.
12. *Lyotard J.-F.* «Réponse à la question: Qu'est-ce que le postmoderne?», dans, Critique. Revue générale des publications françaises et étrangères, Tome 37, no 419, avril 1982.
13. *Liébert G.* Nietzsche et la musique / G. Liébert // Friedrich Nietzsche Œuvres, op. cit., Tome 2.
14. *Taylor C.* Grandeur et misère de la modernité / C. Taylor. — Montréal, Bellarmin.

Мелкевік Б. Постмодернізм, право та «прощання з розумом». Критика постмодерної правової концепції

Анотація. Стаття присвячена критичному аналізу постмодернізму, що виступає як певний філософсько-правовий проект. При дослідженні постмодернізму на парадигмальному рівні зроблено акцент на запереченні будь-якої раціональності. Розглянуті деякі ключові теми правової теорії (переміщення права в інтерпретативну парадигму, юридична нарація, кінець права), що корелюють з постмодерністською філософією Ж.-Ф. Ліотара та Ж. Дерида, а також з концептом «l'autre de la raison» Ф. Ніцше. Обґрунтована антиюридичність постмодерністського правового проекту, показана обмеженість його лише сферою естетики.

Ключові слова: філософія права, постмодернізм, юридична нарація, деконструкція.

Мелкевик Б. Постмодернизм, право и «прощание с разумом». Критика постмодерной правовой концепции

Аннотация. Статья посвящена критическому анализу постмодернизма, который выступает как определенный философско-правовой проект. При исследовании постмодернизма на парадигмальном уровне сделан акцент на отрицании какой-либо рациональности. Рассмотрены некоторые ключевые темы правовой теории (перемещение права в интерпретативную парадигму, юридическая наррация, конец права), коррелирующие с постмодернистской концепцией Ж.-Ф. Лиотара и Ж. Дерида, а также с концептом «l'autre de la raison» Ф. Ницше. Обоснована антиюридичность постмодернистского правового проекта, показана ограниченность его лишь сферой эстетики.

Ключевые слова: философия права, постмодернизм, юридическая наррация, деконструкция.

Melkevik B. Post-Modernism, Law and «Farewell to the Reason». Criticism of the Postmodern Concept of Law

Summary. The article is devoted to a critical analysis of post-modernism, which acts as a specific legal and philosophical project. There were emphasized on the rejection of any rationality in the study of post-modernism on the paradigmatic level. There were considered some key issues of legal theory (transference of law in the interpretative paradigm, legal narration, end of law), correlating with J.-F. Lyotard's and J. Derrida's postmodern conception and Nietzsche's concept of «l'autre de la raison». There were substantiated the non-juridical nature of postmodern legal project and shown its limitations by the sphere of aesthetics only.

Key words: philosophy of law, post-modernism, legal narration, deconstruction.